

KLASSIKER

Det ömsesidiga kamratskapets villkor

Kampen för ett mera jämställt samhälle har vunnit många segrar, men det här innebär inte att vi blir mer och mer upplysta eller att orättvisorna blir färre. Snarare ändrar de bara form.

J.S. Mill: *Förtrycket av kvinnorna*.
Nya Doxa 1995 [1869]

Hur argumenterar man för att visa på en orättvisa som i någon bemärkelse borde stå klar för alla? Vad innebär det att tvingas argumentera för att kvinnor borde ges en möjlighet till utbildning samt möjligheter att arbeta med vad de vill? De här frågorna inställer sig under läsningen av **John Stuart Mills** bok *Förtrycket av kvinnorna* (*The Subjection of Women*) som publicerades år 1869. I den svenska utgåvan av boken ingår också **Harriet Taylor Mills** essä "Kvinnornas frigörelse" (som publicerades första gången redan 1851).

Taylor Mills essä är på många sätt ett gott komplement till Mills bok, på många punkter är hennes formuleringar mera klagande än hans (en del av Mills försiktiga förbehåll finns inte i hennes text). Intressant nog är det inte denna skrift som gjort Mill till en författare som diskuteras ännu idag. Snarare än denna bok är det hans skrifter om politik och moralfilosofi som erkänts en plats på de filosofiska arenorna.

NÄR DET GÄLLER den här typen av text är det brukligt att författaren lyfts fram som en "föregångare", "en anomali under sin tid". Kanske finns det ett visst fog för detta; visst var det väl så att få skribenter, även om det också fanns sådana, uttryckte sig så radikalt som Mill ("utifrån den tidens standarder") gjorde. Fast problemet här är att man lätt börjar föreställa sig ett slags framgångshistoria, där vi under historiens lopp blivit mer och mer medvetna om missförhållanden och orättvisor, som om det under vår egen tid blivit svårare och svårare för oss att upprätthålla fördomar och inskränkthet.

Med andra ord: man tänker gärna att vi blir mer och mer upplysta. Mills essä är ambivalent i det här avseendet: den både inbjuder till och avvisar en sådan läsning. Jag skall försöka förklara hur detta är möjligt.

Ibland uttrycker sig Mill verkligen som om hans egen tid är mera upplyst gällande könsfrågor än tidigare generationer; ibland framstår det han säger som att hans egen generation "vet bättre". I vissa passager framstår hans argument som förnuftsargument som borde tillfredsställa vem som helst som ärligt tänker efter. Å andra framstår till exempel frågor om rättvisa också som frågor vars riktighet vi empiriskt kunde testa oss fram till – som om "det är bäst att individen så långt som möjligt får bestämma själv över sitt liv" – en av Mills huvudteser – vore en empiriskt provbar sats.

Mycket beror på var man lägger tonvikten i sin läsning av Mill. I huvudsak talar han om praktiska frågor som måste åtgärdas. Kvinnorna måste ges möjlighet till utbildning, de måste få arbeta inom vilket slags jobb som helst, äktenskapslagstiftningen måste förändras så att kvinnan inte längre behandlas som mannens personliga egenskap och lagstiftningen om skilsmässor måste radikalt förändras. Med tanke på hur viktiga de här sakerna är försöker jag förstå hur

– frågorna handlar om *vilja* snarare än bevisföring och goda grunder.

Mill kritiserar ett slags viljemässig moralisk blindhet. Han jämför orättvisor gällande kön med slaveriet. I hans samtida England var man nog, påpekar han, kritiskt inställd till slaveriet, men förtryckande lagar och förbud på basis av kön var man inte beredd att ifrågasätta. I sin essä visar han hur förtrycket av kvinnor inte endast har att göra med lagstiftning och en formell avsaknad av

Intressant nog menar Mill att också männen riskerar att bli lika konventionella som kvinnorna nu blivit.

MILL SJÄLV VILL hålla frågan om kvinnors natur öppen, men han menar att argumentet om att kvinnorna har ett visst slags natur mera är en skenmanöver än något som ligger till grund för vissa politiska och legala omständigheter. Om kvinnorna till naturen var sådana att de passar bäst för att sköta hemmet – varför då *förbjuda* dem att gå ut i arbetslivet?

Trots detta är det nog ett och annat påståenden om "hurudana kvinnor tenderar att vara" som smyger sig in i Mills resonemang, men detta har ofta funktionen att visa motståndaren att inte ens de nu rådande föreställningarna om kvinnors egenskaper ger något stöd för att hindra kvinnor från exempelvis att utbilda sig. På ett förtjänstfullt sätt visar han många motstridigheter i hur man allmänt talar om "kvinnors egenskaper": å ena sidan antas kvinnor vara bättre än män moraliskt sett, men å andra sidan anses kvinnor vara partiska.

Mill själv talar, förutom de nämnda jämställdhetsfrågorna och lagförändringarna, för ett jämställt äktenskap byggt på intellektuell gemenskap, kamratskap och kompanjonskap. Ett äktenskap som bygger på den enes övertag över den andra kommer att moraliskt förgifta båda parter.

I en viss mening kan man säga att det i moralen aldrig kan finnas framsteg. Vi berdrar oss och många olika saker hela tiden. Mill säger däremot att "mänsklighetens moraliska känsla [har] förbättrats" eftersom de mest framstående nationerna inte längre praktiserar den starkares rätt. Mot honom skulle jag vilja påstå att vissa svårigheter försvinner – att kvinnor tilläts rösta, studera, delta i arbetslivet och så vidare förändrade givetvis väldigt *mycket*. Andra svårigheter har dock dykt upp sedan Mills tid (till exempel att kvinnor tenderar att få sämre betalt än män). Vissa svårigheter har fått en ny form; Mills dissektion av typiska sätt att tala om kvinnor som ombytliga, sentimentala och oförnuftiga känns bekant också från vår egen tid.

Det är inte så att vi en gång för alla kunde göra oss av med orättvisor helt enkelt genom att sätta oss ner och vara förnuftiga. Svårigheterna har inte en enbart förnuftsmissig karaktär, och detta är något som Mill också visar i sin bok.

"Ibland låter det på Mill som om tiden kunde utvisa om kvinnor är sådana varelser att de är förmögna att skapa konst, delta i politiken och administrationen."

Mill väljer att konfrontera sin samtid. Varför var det så svårt att övertyga människor om dessa saker? Vari låg svårigheten? På vilket sätt argumenterar han för sin sak?

Mill menar att frågans natur är sådan, att argument tycks vara svåra att finna som skulle godkännas av motståndaren, som egentligen inte är intresserad av att argumentera. Men det här medför inte att han lämnar argumenterandet åt sidan. Mill argumenterar på ett otal ställen för att jämställdhet skulle vara både kvinnor och män till gagn – med andra ord: hela samhället skulle tjäna på att kvinnorna tilläts utbilda sig och skaffa sig ett arbete om de så föredrar. Och trots allt, tröstar Mill sin oroade läsare: i det lyckligt jämställda äktenskapet är det få kvinnor som skulle lockas till förvärvsarbete.

IBLAND LÅTER DET på Mill som om tiden kunde utvisa om kvinnor är sådana varelser att de är förmögna att skapa konst, delta i politiken och administrationen – som om detta vore en öppen fråga som empiriskt kunde bevisas genom att tillåta kvinnorna allt detta. Men det här rimmar illa med annat som Mill skriver i boken. Han verkar medveten om att argumenten för kvinnors rättigheter är fåfängliga i den bemärkelsen att det inte tycks finnas något att bevisa här

utbildning – även om dessa frågor är mycket centrala för honom. Han är som skarpast just då han pekar på de många olika sätt som makten legitimerar sig själv genom att framställa sig som naturligt, realistisk och självklar. Orättvisor präglar samhället mer än man först skulle tro. Han skriver:

Män vill inte bara ha kvinnors lydnad, de vill också ha deras tillgivenhet. Alla män, utom de mest brutala, vill att den kvinna som är närmast knuten till dem inte bara skall vara kuivad slav utan också en frivillig tjänare, inte bara slavinna, utan också en favorit. De har därför prövat alla medel att förslava deras sinnen.

Han talar också genomgående om hur hans eget samhälle genom sitt förtryck (bland annat att kvinnor inte får utbilda sig) har skapat kvinnor som motsvarar de flesta saker som kvinnor påstås vara. Genom att behandlas som egenskap, som underhållning och som tjänarinnor *blir* kvinnorna just så slaviska, oseriösa och dumma som det påstås då kvinnorna antas ha en viss sorts "natur". Mill skriver: *Om familjen i bästa fall, som det ofta sägs, är en skola där man lär sig medkänsla, ömhet och kärleksfull självförödmjelse, så är den fortfarande oftare en skola där man lär sig egensinne, överlägsenhet, obergänsad självupptagenhet och en envist idealiserad självviskhet, som självupppoffring bara är en särskild form av.*

Mari Lindman
är doktorand och timplärare i filosofi
vid Åbo Akademi
mari.lindman@abo.fi